
Расстраляная гістарыяграфія

Гэты тоўсты нумар «ARCHE» быў падрыхтаваны за тры месяцы, а гэта замалы адцінак часу для падрыхтоўкі сапраўды навуковага выдання. Давялося шукаць сытуацыйныя разьвязаньні, каб прысьпешыць яго выхад. Між іншым, мы ня ставілі сабе мэтай цалкам уніфікаваць тэксты згодна з нормамі сучаснага клясычнага правапісу (напрыклад, пры напісаньні імёнаў зь вялікай літары). Лексычныя праўкі таксама як правіла не рабіліся — пакінутыя напісаньні накшталт «угалоўны», «усадыба», «У Варкалабаўскім лётанісе». Ня ўсе падстаронкавыя зноскі былі мадыфікаваныя згодна з сучасным стандартам, і могуць давацца так, як яны былі аформленыя ў першапублікацыі. Скароты ў зносках не раскрываліся. Часам захоўвалася аўтарская пунктуацыя, а цытаты з старабеларускай або лацінскай моў як правіла даваліся паводле першапублікацый 1920-х гг., бо іх грунтоўная праверка паводле цяперашніх акадэмічных крыніц забрала б надта шмат часу.

На жаль, памылкі і недакладнасьці, прынамсі дробныя, пры такім падыходзе непазьбежныя. Гэта плата за пасьпешнасьць.

Аб гістараграфічнай важнасьці гэтага выдання далей больш разгорнута выкажацца яго навуковы рэдактар Алег Дзярновіч. Калі казаць каратка, перад намі агромністы інтэлектуальны досьвед, які амаль стагодзьдзе быў асуджаны на забыцьцё.

Маштаб гэтай працы падкрэсьлівае нетрывіяльны спосаб яе прызнаньня ўладамі: многія аўтары, чые тэксты прадстаўлены ў гэтым нумары, былі або расстраляныя, або замучаныя ў ссылках і лягерах. Але яшчэ большае пракляцьце, чым гвалтоўная сьмерць, несла цынічнае забыцьцё іх твораў і плянамернае выкрэсьліваньне гэтых постацяў з публічнай прасторы.

У забойстве Васіля Дружыца або вырачэньні на сьмерць Тодара Забелы не было дзяржаўнай неабходнасьці. Зьнішчаючы іх, савецкая дзяржава ажыцьцяўляла свайго роду прафіляктычную зачыстку гуманітарнай прасторы. Трэба сказаць, што гэтая крывавая прафіляктыка застаецца ў пэўнай меры эфэктыўнай аж да сёньня, паколькі з твораў ільвінай долі аўтараў гэтага нумару нават выпусьнік беларускай гуманітарнай ВНУ не чытаў нічога.

ПРАДМОВА

З маральнага гледзішча мы аднаўляем гістарычную справядлівасць і выконваем свой грамадзянскі абавязак, калі ізноў уводзім гэтыя тэксты ў публічны ўжытак. Але ёсць і іншы аспект: беларуская гістарыяграфія 1920-х проста цікавая і пазнавальная, і з гэтага ракурсу яна не саступае найлепшым узорам беларускай бэлэтрыстыкі той пары.

І яшчэ колькі суб'ектыўных уваг пра гэты нумар. Пасля яго прачытання хочацца верыць, што тэрытарыяльны кшталт БССР узору 1939 году быў прадвызначаны не стратэгічнымі меркаваннямі Крамля ці дакладнымі запіскамі аднаго з тагачасных акадэмікаў, а перш за ўсё высілкамі і сілай уяўлення беларускіх інтэлектуалаў дзесяцігодзьдзем раней. Хаця да Берасьця ад беларускай мяжы ўзору 1921 г. было пад 300 км, а да Гародні — усе 200, гэтыя і іншыя гарады і вёскі (натуральна, разам зь Вільняй) успрымаліся неад'емнай часткай Беларусі. На жаль, большасці аўтараў гэтага нумару было ня суджана пабачыць Беларусь у цяперашніх граніцах.

Беларуская гістарыяграфія 1920-х дае прыклады добрай беларускай мовы, ня вучанай па слоўніках, у тым ліку гістарычнай тэрміналогіі, не скалькаванай з расейскай мовы. «Прысуд» тутака *юрисдыкцыя*, а ня *вырак*, ратуш мае мужчынскі род. «Судатварэньне», «пісьмаводзтва» і падобныя выразы паказваюць на актыўныя тэрміналагічныя пошукі ў тую пару. Зь іншага боку кідаецца неадрозьніваньне, напрыклад, «даходаў» і «прыбытку», што цяпер палічылі за грубую стылёвую памылку.

Можна прадметна гаварыць аб анахранізьме апублікаваных дасьледаваньняў. Гэта факт, які нельга аспрэчыць. Тым ня менш, незашораны чытач знойдзе ў іх нямала вартага — у тым ліку, адказ на пытаньне, што было ведама беларускай гістарыяграфіі 1920-х пра гісторыю Беларусі, а таксама якія мэтады яна ўжывала для яе дасьледаваньня. Нарэшце, гэтая гістарыяграфія была глыбока патрыятычная і не цуралася выказаць накітталт «маскоўская акупацыя» і «агульная варожасць беларускага грамадзянства да маскоўцаў».

А скончыць гэты тэкст хочацца цытатай зь Зьмітра Даўгялы, якая выдатна перадае яе дух і літару:

Канчаткова яны зьнішчаны бегам часу і агнём пажараў часткай у час штурму з боку расійскіх войск у ноч з 6 на 7 кастрычніка 1812 г., калі горад Полацк быў адняты ў французаў, а ў большасці ўжо пасля 1812 году. Астрогі і вежы зьнішчыліся, валы заняхаены, равы заплылі зямлёй...

Умацаваньні Полацкія зьніклі...

Валер Булгакаў